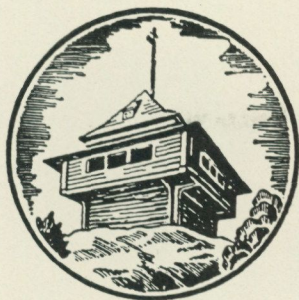

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1959**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1959

Redaktion:

GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

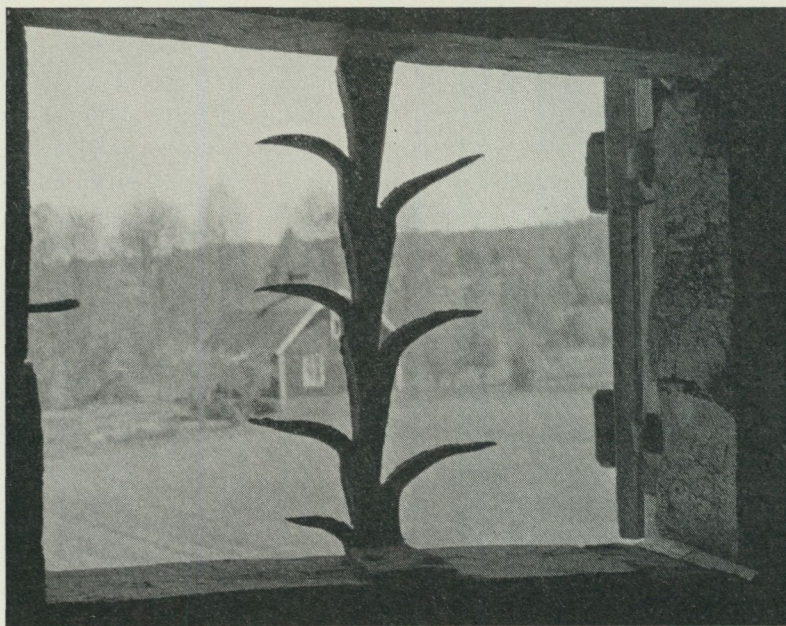
*Omslagsbilden återger en bägare av rubinglas,
som tillhört generalen friherre Anders Wennerstedt på Skogaholm.
Se Marshall Lagerquists uppsats, s. 131.*

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1959

Djuptrycksplansch från Nordisk Rotogravyr

BEBYGGELSE I NORASKOG

av Marianne Olsson

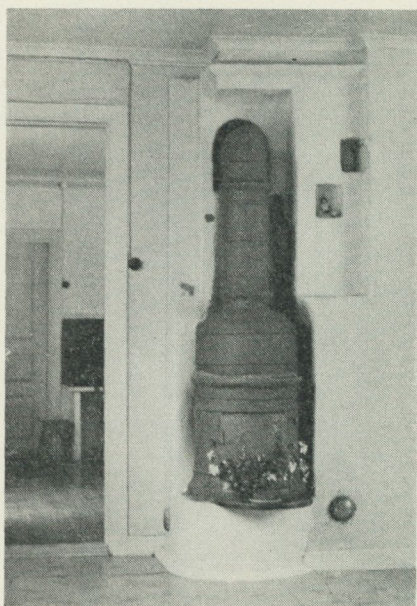
Glugg med järngaller på bodvinden i Älvhyttan 5^e, Vikers socken.

Noraskogs kommun består av fyra kyrksocknar kring den lilla staden Nora i Västmanland. Naturen är omväxlande, med bäckar och klara insjöar mellan skogklädda höjder. Åkrarna är varken särskilt stora eller bördiga, och det var inte heller i första hand jordbruket som förr sysselsatte invånarna i byarna. Boskaps-skötseln var betydande, men det var järnframställningen med tillhörande gruvarbete, kolning och masugnsdrift som var huvudnäring.

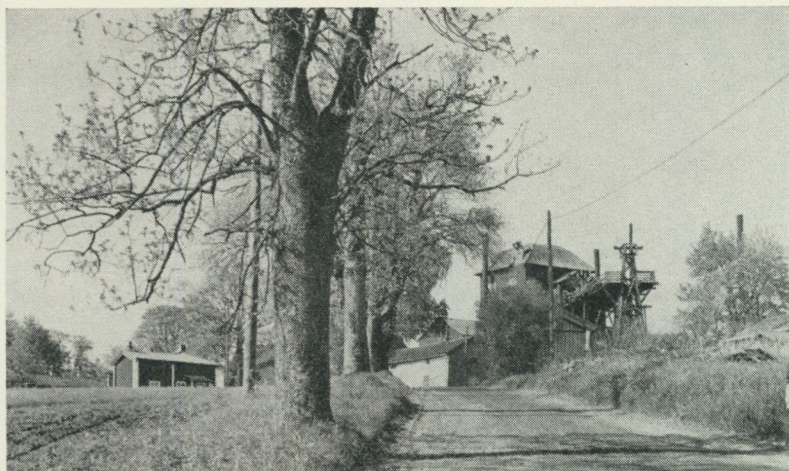
Fram till 1800-talets mitt ägdes masugnar och gruvor i stor utsträckning av byarnas hemmansägare, så att vissa andelar följde

Takmålningar i östra rummet, gäststugan, i f. d. boningshuset på Älvhyttan 1^a, utförda i svart, gråblått och engelskt rött mot vit botten.

Järnkakelugn i manbyggningen på Västgöthyttan 1, Nora Landsförsamling.

Masugnen i Gamla Pershyttan strax sydost om Nora stad.

med gården och därmed rättighet och också skyldighet att bryta och smälta malm. Ägaren av en sådan kombinerad jord- och bergsbrukargård kallades officiellt för bergsman och hans gård benämndes i de kamerala akterna bergsmanshemman.

År 1859 upphörde bergsmännens speciella privilegier och skyldigheter i samband med näringsfrihetens införande. Snart därefter inträffade i Bergslagen en svår depression, då de flesta hyttor måste läggas ned. Därmed upphörde förutsättningarna för den åtminstone tvåhundraåriga speciella bergsmanskulturen, som bl. a. redan mycket tidigt karakteriserades av de livliga förbindelserna med städernas köpmän och den lätthet med vilken nyheter från huvudstaden och utlandet vann insteg i byarna.

Då befintligt undersökningsmaterial från dessa trakter visade sig vara ganska ofullständigt, reste jag under tre veckor i juni 1958 omkring i Noraskog och inventerade rester av den gamla bergsmansbebyggelsen, i samarbete med hembygdsföreningen där och landsantikvarien i Örebro.

På många håll finns nästan orörda, timrade manbyggningar, brygghus och bodlängor från 1700-talet eller från tiden för laga skiftet i början av 1800-talet. Norra delen av kommunen ut-

*Portal på manbyggning i Södra Husby,
Nora landsförsamling.*

märktes särskilt av ålderdomliga svalgångsbodar. Mangårdarna är i regel symmetriskt anlagda, med boningshus, brygghus och bodlänga på tre sidor och ett vårdträd, oftast en lönn, mitt på gårdsplanen. Portalerna på boningshusen har vanligen dekorativa sniderier i gustavianska eller empiremässiga former.

Tydligt har det varit mycket vanligt fram till 1700-talets senare hälft att dekorera vissa rum i tak och på väggar. När sedan husen byggdes på med en våning eller flyttades ut ur byn vid laga skiftet tog man vara på det äldre virket och använde det i bodar och andra uthus. Vi gjorde, särskilt i bodlängorna, många upptäckter av sådana målningsfragment, figurer, andliga

tänkespråk och blomsterornament. På en gård i Älvhyttan i Vikers socken står en byggnad som synes bodkaraktär med barockmässiga dekorationer i alla utrymmen. Det är i själva verket ett omändrat äldre boningshus med parstuguplan och spår av eldstäder i båda rummen, som enligt ett bouppteckningsinstrument från 1794 redan då tycks ha degraderats till bod. Den yngsta delen, "nystugan", har möjligen tillkommit genom om- eller tillbyggnad under 1700-talets förra hälft och har mycket väl bevarade takmålningar. I Bergslag och bondebygd 1958 har landsantikvarien Bertil Waldén gett en utförlig framställning av det nyfunna måleriet i Noraskog.

Det är ju självklart att man i Järnbergslagen väntar att finna järnet använt i byggnads- och inredningsdetaljer mer än på andra håll. Det är heller inte alls ovanligt att finna "järnkakelugnar" i full användning, ofta daterade och med ägarnas eller gjutarens initialer. Skorstenar, yttertrappor, trösklar, dörr- och brunns-hällar är också ofta av järn. Särskilt dekorativa är de trädliknande järngallren i sädesbodarnas ljusöppningar.

De här reproducerade fotografierna ger några exempel på för Bergslagen typiska byggnads- och inredningsdetaljer.

VI SAMLAR KORGAR

av Arne Biörnstad

Korgar har samlats av Nordiska museet sedan 1870-talet och mellan 700 och 800 av dessa lätta tingestar har nu funnit en fristad inom husets murar. Största platsen tar korgarna för bröd, ost, potatis och andra livets nyttigheter. De breder ut sig med mängdens självklara rätt och döljer nästan andra mera sällsynta grannar — t. ex. en liten syask, som tillhört Carl von Linnés hustru eller en papperskorg från Oscar II:s bohag. Den minsta korgen kan man dölja i handen. I den största kan man gömma sig själv.

Tekniskt uppdelas denna samling i två huvudgrupper, flätade och bundna korgar. De flätade är framställda med varp och